Azadi Ka Amrit Mahotsav

GURU DEEKSHAA IAS

सम्पूर्ण - संक्षिप्त - समर्थ

CURRENT AFFAIRS गुरू

UPSC/MPSC मराठी माध्यमात तयारी करणारे विद्यार्थी यांच्या साठी

29th AUGUST 2022

FOR DAILY FREE CURRENT AFFAIRS
Follow Our Youtube Channel

Guru Deekshaa Marathi

INDEX

DAILY CURRENT AFFAIRS NOTES

29th August 2022

1. - डिजिटल इंडिया बद्दल: 3

(i) डिजिटल इंडिया व्हिजनची मुख्य मूल्ये आहेत: 3

(ii) उद्दिष्टे: 3

(iii) विविध डिजिटल इंडिया कार्यक्रमांच्या योजना: 3

(iv) महत्त्वाची कामगिरी: 3

(v) पुढील पायऱ्या: 4

2. - भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांचे तपशील: 5

(i) परिचय: 5

(ii) कॅग कार्यालयासाठी घटनात्मक अटी: 5

(iii) अपॉइंटमेंट, टाइमफ्रेम आणि काढणे: 5

(iv) कॅगच्या स्वातंत्र्याची हमी देण्यासाठी आणि त्याचे संरक्षण करण्यासाठी, घटनेत खालील तरतुदी जोडल्या गेल्या आहेत: 5

(v) कॅगची वस्तुनिष्ठता: 6

(vi) अहवाल: 6

(vii) PAC आणि CAG च्या संबंधात: 7

(viii) कॅगची चिंता: 7

(ix) कॅग अहवालातील कपात आणि विलंब: 7

(x) आवश्यक सुधारणा: 7

(xi) कॅगची प्रभावीता कशी वाढवायची: 8

(xii) निष्कर्ष: 8

3. - पीएम केअर फंड बद्दल: 9

(i) PM-CARES फंडाची यंत्रणा काय आहे? 9

(ii) PM-CARES फंड कोणत्या समस्यांना सामोरे जात आहे? 9

4. - ड्रॅगन फ्रूट लागवडीचा तपशील: 11

(i) परिचय: 11

(ii) वैशिष्ट्ये: 11

(iii) भारतातील अनुकूलता: 11

(iv) संबंधित चिंता: 12

(v) सरकारी कार्यक्रम: 12

संपादकीय विश्लेषण 13

1. भारतातील गरीबी: 13

(i) गरीबी: हे काय आहे? 13

(ii) भारताची गरिबी कशी मोजली गेली? 13

(iii) स्वतंत्र भारताचा गरिबी दर असा अंदाज आहे: 13

(iv) भारताच्या गरिबीचे मूळ काय आहे? 14

(v) सध्या काय परिस्थिती आहे? 16

(vi) मध्यमवर्ग: 17

(vii) कमी उत्पन्न असलेला गट: 17

(viii) विशेषाधिकारांसह लोकसंख्या: 18

(ix) कारणे: 18

(x) गरिबीची समस्या दूर करण्यासाठी सरकारने कोणती पावले उचलली आहेत? 18

(xi) साथीच्या रोगानंतर पुढाकार: 18

(xii) पुढे कसे जायचे: 18

2. भारतात मोफत बद्दल सर्व: 20

(i) फ्रीबीज म्हणजे काय: 20

(ii) मोफत गोष्टींसाठी कोणते औचित्य अस्तित्वात आहे? 20

(iii) मोफत गोष्टींमध्ये कोणते दोष आहेत? 21

(iv) पुढील पायऱ्या: 21

1. - डिजिटल इंडिया बद्दल:

GS II

विषय→सरकारी धोरणे आणि हस्तक्षेप

डिजिटल इंडिया व्हिजनची मुख्य मूल्ये आहेत:

- डिजिटल पायाभूत सुविधा सर्व नागरिकांसाठी एक संसाधन आहे.
- मागणीनुसार सेवा आणि नियमन.
- नागरिकांचे डिजिटल सक्षमीकरण

उद्दिष्टे:

- भारताला ज्ञानावर आधारित भविष्यासाठी सज्ज करण्यासाठी.
- आयटी हे आयटी प्लस आयटी (इंडियन टॅलेंट) (माहिती तंत्रज्ञान) चा परिणाम असेल हे लक्षात घेऊन
- बदलाचे समर्थन करण्यासाठी तंत्रज्ञानावर लक्ष केंद्रित करणे.

विविध डिजिटल इंडिया कार्यक्रमांच्या योजना:

- नॉलेज शेअरिंगसाठी डिजिटल इन्फ्रास्ट्रक्चर, किंवा दीक्षा इनिशिएटिव्ह
- हे देशाच्या शैक्षणिक डिजिटल पायाभूत सुविधा म्हणून काम करते. अत्याधुनिक डिजिटल तंत्रज्ञान देशातील प्रत्येक शिक्षकाला उपलब्ध होणार आहे.
- eNAM: 14 एप्रिल 2016 रोजी सादर करण्यात आलेला हा पॅन-इंडियन इलेक्ट्रॉनिक ट्रेडिंग प्लॅटफॉर्म सर्व राज्यांमधील कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांना (APMC) जोडतो.
- eSanjeevani हे आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाद्वारे चालवल्या जाणाऱ्या टेलिमेडिसिन सेवा प्लॅटफॉर्मचे ब्रँड नाव आहे.
- DigiBunai: DigiBunai विणकरांना साडीचे डिझाईन्स लूम-कंपॅटिबल फाइल्समध्ये रूपांतरित करण्यास आणि डिजिटल आर्टवर्क तयार करण्यास सक्षम करते.
- प्रधानमंत्री स्ट्रीट व्हेंडरचा आत्मानिर्भर निधी (PM SVANidhi) हा प्रकल्प गृहनिर्माण आणि शहरी व्यवहार मंत्रालयाने (MoHUA) रस्त्यावर विक्रेत्यांना कमी व्याजदरात कर्ज देण्यासाठी सुरू केला होता. हे रस्त्यावरील विक्रेत्यांना डिजिटल व्यवहार स्वीकारण्यास प्रोत्साहित करते.
- आरोग्य सेतू हा कॉन्टॅक्ट ट्रेसिंग प्रोग्राम कोविड-19 ने सुचवलेल्या डिजिटल उपायांपैकी एक होता.
- डिजिटल इंडिया कार्यक्रमाद्वारे भारतनेट, मेक इन इंडिया, स्टार्टअप इंडिया आणि स्टँडअप इंडिया, औद्योगिक कॉरिडॉर इत्यादींसारखे अनेक महत्त्वपूर्ण सरकारी कार्यक्रम उपलब्ध आहेत.

महत्त्वाची कामगिरी:

- वर्धित इलेक्ट्रॉनिक पेमेंट्स: UPI च्या पदार्पणामुळे देशभरात डिजिटल पेमेंट अधिक लोकप्रिय झाली.
- पेमेंट्स आणि व्यवहारांसह UPI च्या मदतीमुळे मोठ्या उद्योगांपासून ते स्वतंत्र रस्त्यावरील विक्रेत्यांपर्यंत सर्वांनाच फायदा होतो.
- याव्यतिरिक्त, ते इतर खाजगी कलाकारांना डिजिटल पेमेंटसाठी पर्याय ऑफर करण्यास प्रवृत्त करते, ज्याने भारतीय अर्थव्यवस्थेत आमूलाग्र बदल केला आहे.

GURU DEEKSHAA IAS

- सरलीकृत व्यवसाय प्रक्रिया: व्यवसायांना त्यांचे कार्य सुव्यवस्थित करण्यात मदत करण्यासाठी, इलेक्ट्रॉनिक ग्राहक ओळख प्रणाली (e-KYC), इलेक्ट्रॉनिक दस्तऐवज संचयन प्रणाली (DigiLocker), आणि इलेक्ट्रॉनिक स्वाक्षरी प्रणाली (eSign) विकसित केली गेली.
- JAM ट्रिनिटी आणि बियॉन्ड द JAM ट्रिनिटी—जन धन, आधार आणि मोबाइल—सुरुवातीला सिस्टम लीकेज थांबवण्यासाठी चालू केले होते. संपूर्ण कोविड लसीकरण कार्यक्रम या एका छोट्याशा कृतीद्वारे सुरू करण्यात आला, ज्यामुळे 20 कोटी कोविड 19 जॅब्सचे व्यवस्थापन करणारा युनायटेड स्टेट्स नंतर भारत हा एकमेव देश बनला.

पुढील पायऱ्या:

- कर आकारणीची आव्हाने, मर्यादित पायाभूत सुविधा, खराब इंटरनेट, विविध संस्थांमधील सहकार्याचा अभाव आणि डिजिटल निरक्षरता यासह विविध समस्या त्याच्या योग्य अंमलबजावणीमध्ये अडथळा आणत आहेत. हा कार्यक्रम पूर्णत: यशस्वी होण्यासाठी अनेक आव्हानांवर मात करणे आवश्यक आहे.
- डिजिटल इंडिया लाँच झाल्याच्या सहा वर्षांचे स्मरण करत असताना भारताला नवीन डिजिटल बेंचमार्क बनण्यास मदत करणारी सहा विशिष्ट पावले येथे आहेत. भारत त्याचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी आणि पाच ट्रिलियन डॉलर GDP पर्यंत पोहोचण्यासाठी 4.0 वापरत आहे.

- वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा प्रचार करणे ज्यामध्ये आकलनाचा विचार न करता निर्णय घेतले जातात.
- कमी गॅझेट किमती आणि डेटाचा सहज प्रवेश, विशेषतः स्मार्टफोनसाठी.
- प्रवेगक तंत्रज्ञान आणि सतत कनेक्टिव्हिटी (5G, 6G).
- स्थानिक भाषेत उच्च-कॅलिबर माहिती.
- लोकपाल, तक्रारीचे प्रतिनिधित्व आणि विवादाचे निराकरण करण्यासाठी एक समर्पित वातावरण जे सुरक्षित आणि ऑनलाइन आहे.
- शेवटी, अधिक सरकारी सेवा ऑनलाइन उपलब्ध करून दिल्या जातील आणि अधिक एजन्सी एकमेकांशी संवाद साधतील. भरपूर वीज, हरित तंत्रज्ञान आणि अक्षय ऊर्जा
- एग्रीटेक, हेल्थ टेक, स्मार्ट शहरे, ई-गव्हर्नन्स, किरकोळ व्यवस्थापन आणि साधे बँकिंग आणि पेमेंट सोल्यूशन्स आता डिजिटल इंडियामुळे लागू केले जाऊ शकतात, जे अनेक वर्षांपासून पायाभूत सुविधा तयार करत आहेत.

- ***स्रोत→ इंडियन एक्सप्रेस***

2. - भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांचे तपशील:

GS II

विषय→विविध संवैधानिक पदांवर नियुक्ती

परिचय:

- भारतीय राज्यघटनेचे कलम १४८ नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षकांना स्वायत्त कार्यालय (CAG) म्हणून नियुक्त करते.
- ते भारताच्या लोकशाही शासन व्यवस्थेच्या स्तंभांपैकी एक आहेत आणि भारतीय लेखा व लेखा विभागाचे अध्यक्ष आहेत.
- सार्वजनिक पर्सचा संरक्षक म्हणून फेडरल आणि राज्य या दोन्ही स्तरांवर राष्ट्राच्या संपूर्ण आर्थिक व्यवस्थेवर देखरेख ठेवण्याचे प्रभारी आहे.
- आर्थिक व्यवस्थापनाच्या क्षेत्रात, ते भारतीय संविधान आणि संसदीय नियमांचा आदर करण्यासाठी जबाबदार आहेत.

कॅग कार्यालयासाठी घटनात्मक अटी:

- कलम 148 CAG ची नियुक्ती, शपथ आणि जबाबदाऱ्यांचे सर्वसाधारण विहंगावलोकन प्रदान करते.
- भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांची कर्तव्ये आणि अधिकार कलम 149 अंतर्गत समाविष्ट आहेत.
- कलम 150 नुसार, राष्ट्रपती कॅगच्या सूचनांवर आधारित केंद्र आणि राज्य खात्यांसाठी एक स्वरूप स्थापित करू शकतात.
- राष्ट्रपतींच्या विनंतीनुसार, भारताचे नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक संसदेच्या प्रत्येक सभागृहाला संघाच्या आर्थिक विवरणांचे अहवाल प्रदान करतील.
- कलम 279: भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक "निव्वळ उत्पन्न" ची गणना निर्धारित करतात आणि प्रमाणित करतात आणि त्यांचे प्रमाणपत्र निश्चित आहे.

अपॉइंटमेंट, टाइमफ्रेम आणि काढणे:

- भारताचे राष्ट्रपती कॅगचे नाव असलेल्या वॉरंटवर स्वाक्षरी करतात आणि त्यावर शिक्कामोर्तब करतात.
- CAG त्या क्षमतेमध्ये ते 65 वर्षांचे होईपर्यंत किंवा सहा वर्षांच्या कालावधीसाठी, यापैकी जे आधी येईल ते काम करेल.
- अध्यक्षांना पत्र पाठवून त्यांना वाटेल तेव्हा राजीनामा देण्यास ते मोकळे आहेत.
- सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायमूर्तीप्रमाणेच न्याय आणि कार्यपद्धती वापरून राष्ट्रपती त्याला पदावरून काढून टाकू शकतात. दुस-या शब्दात सांगायचे तर, संसदेच्या दोन्ही सभागृहांनी विशेष बहुमताने ठराव संमत केल्यास, दोष सिद्ध झाल्यामुळे किंवा अक्षमतेच्या कारणास्तव राष्ट्रपतींना त्यांची हकालपट्टी करण्याचा अधिकार आहे.

कॅगच्या स्वातंत्र्याची हमी देण्यासाठी आणि त्याचे संरक्षण करण्यासाठी, घटनेत खालील तरतुदी जोडल्या गेल्या आहेत:

- त्याला सुरक्षित कार्यकाळ मिळतो आणि त्याला केवळ राष्ट्रपतींच्या अधिकाराने आणि घटनेत नमूद केलेल्या प्रक्रियांचे पालन करून काढून टाकले जाऊ शकते. त्यामुळे अध्यक्षांनी निवडले असूनही, जोपर्यंत अध्यक्ष त्याला असे घोषित करत नाहीत तोपर्यंत तो औपचारिकपणे पदावर नसतो.

- त्याची सध्याची नोकरी सोडल्यानंतर, तो भारत सरकार किंवा कोणत्याही राज्यात इतर कोणत्याही नियुक्तीसाठी अपात्र आहे.
- संसद त्याचे वेतन आणि इतर सेवा आवश्यकता निश्चित करते. त्यांचा पगार सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायमूर्तींशी तुलना करता येतो.
- त्याच्या नियुक्तीनंतर, त्याचा पगार किंवा अनुपस्थिती, निवृत्तीवेतन किंवा सेवानिवृत्तीचे वय यासंबंधीचे त्याचे अधिकार नकारात्मक बदलले जाऊ शकत नाहीत.
- भारताचा एकत्रित निधी CAG कार्यालयातील सर्व कर्मचाऱ्यांचे वेतन, लाभ आणि निवृत्तीवेतन यासह प्रशासकीय खर्च भागवण्यासाठी वापरला जातो. संसदेला या खर्चांना मंजुरी देण्याची गरज नाही.
- संसदेत (दोन्ही सभागृहे) कोणताही मंत्री कॅगच्या वतीने बोलू शकत नाही किंवा त्याच्या कोणत्याही कृतीबद्दल प्रश्न विचारला जाऊ शकत नाही.

कॅगची वस्तुनिष्ठता:

- भारताचा एकत्रित निधी, प्रत्येक राज्याचा एकत्रित निधी आणि विधानसभेसह केंद्रशासित प्रदेश या सर्वांच्या खात्यांचे CAG द्वारे ऑडिट केले जाते.
- भारताच्या सार्वजनिक खात्यासाठी, भारताचा आकस्मिक निधी आणि प्रत्येक राज्याच्या सार्वजनिक खाते आणि आकस्मिक निधीसाठी, सर्व खर्चांचे CAG द्वारे लेखापरीक्षण केले जाते.
- सर्व व्यापार, उत्पादन, नफा आणि तोटा, ताळेबंद आणि केंद्र सरकार आणि राज्य सरकारच्या कोणत्याही विभागाद्वारे देखरेख केलेल्या इतर उपकंपनी खात्यांचे केंद्रीय लेखा गट (CAG) द्वारे लेखापरीक्षण केले जाते.
- सरकारी कॉर्पोरेशन्स, तसेच इतर कॉर्पोरेशन्स आणि बॉडीज, त्यांच्या महसूल आणि खर्चाचे ऑडिट लागू कायद्यांनुसार CAG द्वारे केले जाते. हे सर्व संस्था आणि प्राधिकरणांना देखील लागू होते ज्यांना मुख्यत्वे केंद्र किंवा राज्य संसाधनांद्वारे निधी दिला जातो.
- कोणत्याही कर किंवा कर्तव्याचा निव्वळ महसूल त्याच्याद्वारे निर्धारित आणि प्रमाणित केला जातो आणि त्याचे प्रमाणन या बाबतीत निर्णायक असते.

अहवाल:

- राष्ट्रपती आणि राज्यपाल यांना केंद्र आणि राज्याच्या खात्यांवरील त्यांचे लेखापरीक्षण अहवाल प्राप्त होतात आणि ते ते अनुक्रमे संसद आणि राज्य विधानमंडळाच्या सभागृहांना पाठवतात.
- तीन लेखापरीक्षण अहवाल - एक आर्थिक खात्यांवरील, एक सार्वजनिक उपक्रमांवरील आणि एक विनियोजन खात्यांवरील—त्याद्वारे राष्ट्रपतींना दिले जातात.

PAC आणि CAG च्या संबंधात:

- ते संसदेचे मार्गदर्शक, मित्र आणि तत्त्वज्ञ यांच्या सार्वजनिक लेखा समितीचे काम करतात.
- पीएसी पाहत असलेल्या तीन कॅग अहवालांमध्ये सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम, वित्त खाती आणि विनियोग खात्यांवरील लेखापरीक्षण अहवालांचा समावेश आहे.
- पीएसीच्या तात्काळ लक्ष देण्याची गरज असलेल्या मुद्द्यांची यादी ही समितीच्या वादविवादांमध्ये कॅगचा हातभार लावण्याचा आणखी एक मार्ग आहे.
- याव्यतिरिक्त, तो समिती आणि सरकारच्या संबंधित कृती समजून घेण्यासाठी समिती आणि साक्षीदारांना मदत करतो.

- कधीकधी, कॅगची भूमिका दुभाषी आणि अनुवादकाची असते, राजकारण्यांना अधिकाऱ्यांची मते आणि त्याउलट.
- इतर समस्यांसाठी कॅग अजूनही जबाबदार आहे. त्याने शिफारस केलेल्या उपायाच्या अंमलबजावणीवर त्याने लक्ष ठेवले पाहिजे. जेव्हा त्याच्या लक्षात येते की काहीही केले गेले नाही, तेव्हा तो प्रकरण PAC च्या निदर्शनास आणतो.

कॅगची चिंता:

यासाठी कोणतेही निश्चित मानक नाहीत:

- जर अटी स्पष्ट केल्या असतील तर स्वातंत्र्य सुनिश्चित केले जाऊ शकते. अशा निकषांमध्ये कॅग म्हणून निवड होण्यासाठी उमेदवाराकडे असलेले गुण तसेच निवड प्रक्रियेचा समावेश असेल. प्रक्रियेत पारदर्शकता आवश्यक आहे.

दुर्गमता समस्या:

- सध्या, अर्थमंत्री कॅबिनेट सचिवांना एक शॉर्टलिस्ट पाठवतात, जे नंतर पंतप्रधानांच्या वतीने कॅगची निवड करतात.
- या यादीतील एका उमेदवाराची पंतप्रधानांनी राष्ट्रपतींकडे शिफारस केली आहे. राष्ट्रपतींनी सहमती दर्शवल्यास, राष्ट्रपतींच्या स्वाक्षरी आणि शिक्का असलेल्या वॉरंटद्वारे कॅगची नियुक्ती केली जाते.
- असे तंत्र सदोष आहे कारण स्वारस्य संघर्ष असू शकतो.

तडजोड केलेली जबाबदारी:

- पंतप्रधानांच्या नेतृत्वाखालील भारत सरकारचे CAG द्वारे ऑडिट केले जाते.
- ऑडिटीच्या बॉसने त्याच्या कंपनीचे ऑडिट करण्यासाठी निवडलेली व्यक्ती शेवटी CAG बनण्याची शक्यता आहे, ज्यामुळे जबाबदारी कमी होऊ शकते.

कॅग अहवालातील कपात आणि विलंब:

- नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक (CAG) कडील अहवाल विलंबित आणि आता प्रलंबित असल्याने विरोधक याला "CAGed" म्हणून संबोधतात.
- माहितीचा अधिकार (RTI) विनंतीला नुकत्याच दिलेल्या प्रतिसादानुसार, केंद्र सरकारची मंत्रालये आणि विभागांचा संदर्भ देणाऱ्या CAG अहवालांची एकूण संख्या 2015 मध्ये 55 वरून 2020 मध्ये फक्त 14 वर आली, 75% पेक्षा जास्त नुकसान.

आवश्यक सुधारणा:

स्वातंत्र्याची स्थापना:

- त्यांच्या सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थेचा प्रमुख स्वतंत्रपणे कार्य करतो आणि कार्यकारिणीचा प्रभाव पडत नाही याची खात्री करण्यासाठी, ज्यांच्या कार्यक्षमतेचे मूल्यांकन करणे आणि उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी ऑडिट अभिप्राय देणे आवश्यक आहे, बहुतेक देशांनी काही विशिष्ट पात्रता स्थापित करणारे कायदे पारित केले आहेत. तसेच नियुक्तीची प्रक्रिया.
- यूकेच्या खजिना आणि लेखापरीक्षण कायद्याच्या 1983 च्या सुधारणेनुसार, कॅगची निवड पंतप्रधान आणि सार्वजनिक लेखा समितीचे अध्यक्ष संयुक्तपणे करतील आणि त्यानंतर हाऊस ऑफ कॉमन्सद्वारे त्याची पुष्टी केली जाईल. नियुक्तीमध्ये गोपनीयता:

- CAG नामांकन प्रक्रियेत पारदर्शकता आणि वस्तुनिष्ठतेला चालना देण्यासाठी भारताने एक औपचारिक प्रणाली स्थापन केली पाहिजे.
- या निकषांमध्ये बसणाऱ्या अर्जदारांची यादी संकलित केली जाऊ शकते. त्यानंतर, एक उच्चस्तरीय समिती उमेदवारांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे मूल्यांकन करू शकते आणि अध्यक्षांना तीन उमेदवारांची यादी सुचवू शकते, ज्यामधून फक्त एकाची निवड केली जाऊ शकते.

विलंबांपासून मुक्त होणे:

- 2005 च्या आरटीआय कायद्यांतर्गत एका महिन्याच्या आत माहिती मिळविण्याच्या नागरिकांच्या अधिकाराप्रमाणेच लेखापरीक्षकांना सात दिवसांच्या आत दस्तऐवजांवर प्राधान्याने प्रवेश मिळणे आवश्यक आहे; तसे नसल्यास, विभाग प्रमुखांना विलंबाचे कारण सांगण्यास भाग पाडले पाहिजे.

कॅगची प्रभावीता कशी वाढवायची:

- बिग डेटा मॅनेजमेंट स्ट्रॅटेजीचे कॅगचे प्रकाशन आणि दिल्लीत सेंटर फॉर डेटा मॅनेजमेंट अँड ॲनालिटिक्सची उभारणी ही बिग डेटा क्रांतीनंतरच्या सकारात्मक घडामोडींची उदाहरणे आहेत.
- 2017 कॉमनवेल्थ ऑडिटर्स जनरल कॉन्फरन्स भारताच्या CAG येथे आयोजित करण्यात आली होती. परिषदेचे दोन विषय सार्वजनिक लेखापरीक्षण आणि पर्यावरणीय लेखापरीक्षणामध्ये तंत्रज्ञानाचा वापर करत होते. सार्वजनिक लेखापरीक्षणाचे ज्ञान वाढवण्यासाठी या परिषदेने कॉमनवेल्थ राष्ट्रांमधील सहकार्यांना प्रोत्साहन दिले.
- भारतीय कॅग संयुक्त राष्ट्रांच्या मुख्यालयाचे ऑडिट करू शकले, ज्यामध्ये असंख्य गुंतागुंतीच्या नोकऱ्या आहेत, यावरून संस्थेची विश्वासार्हता दिसून येते.

निष्कर्ष:

- कॅग कार्यालयातील सुधारणा महत्त्वपूर्ण आहेत कारण ते संसद आणि राज्य विधानमंडळांना त्यांच्या संबंधित प्रशासनांना जबाबदार धरण्यास सक्षम करतात.
- ते भारताच्या लोकशाही राजकीय व्यवस्थेचे आधारस्तंभ म्हणून काम करतात आणि बीआर आंबेडकरांच्या शब्दात सांगायचे तर, भारतीय संविधानानुसार परवानगी दिलेल्या सर्वात महत्त्वाच्या स्थानावर आहेत.

- ***स्रोत→ हिंदू***

3. - पीएम केअर फंड बद्दल:

GS II

विषय→सरकारी धोरणे आणि हस्तक्षेप

- **संदर्भ:**

- केंद्रीय माहिती आयोगाच्या (सीआयसी) निर्णयानुसार, प्राप्तिकर विभागाला आयकर कायद्यांतर्गत सवलतीसाठी अर्ज करताना पीएम केअर फंडाच्या प्रत्येक फाइलच्या प्रती रिलीझ करण्याचे आदेश देण्यात आले होते, तसेच विनंतीची पुष्टी करणारे नोटेशन दाखल करण्याचे आदेश दिले होते. गुरुवारी दिल्ली उच्च न्यायालयाने या आदेशाच्या अंमलबजावणीला स्थगिती दिली.

PM-CARES फंडाची यंत्रणा काय आहे?

- COVID-19 उद्रेक सारख्या कठीण परिस्थितीला प्रतिसाद देण्यासाठी, पंतप्रधान नागरिक सहाय्य आणि आपत्कालीन परिस्थितीत मदत निधी, किंवा PM CARES फंड, मार्च 2020 मध्ये स्थापन करण्यात आला.
- निधीतून आर्थिक पाठबळ मिळत नाही; सर्व योगदान स्वैच्छिक आहेत आणि व्यक्ती आणि संस्था दोन्हीकडून उद्भवतात.
- देणग्या आता कंपनीच्या कॉर्पोरेट सोशल रिस्पॉन्सिबिलिटी (CSR) जबाबदाऱ्या पूर्ण करण्यासाठी वापरल्या जाऊ शकतात, परंतु ते आता कर कपात करण्यायोग्य नाहीत.
- याशिवाय, केरळच्या पुरासारख्या आपत्तींच्या पार्श्वभूमीवर केंद्राने यापूर्वी परकीय मदत नाकारली असूनही ते 2010 च्या आंतरराष्ट्रीय योगदान (नियमन) कायद्यापासून मुक्त आहे आणि बाहेरून योगदान घेते.
- पंतप्रधान निधीचे अधिकृत अध्यक्ष म्हणून काम करतात आणि विश्वस्त मंडळाला संबंधित व्यवसायातील तीन नामांकित व्यक्तींची शिफारस करू शकतात.
- निधीचे पदसिद्ध विश्वस्त म्हणून, संरक्षण, गृह व्यवहार आणि वित्त मंत्री काम करतात.

PM-CARES फंड कोणत्या समस्यांना सामोरे जात आहे?

- पंतप्रधान राष्ट्रीय मदत निधी (PMNRF) आणि राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिसाद निधी (NDRF) यासारख्या इतर निधीकडे दुर्लक्ष करते.
- पीएम केअर फंडाची स्थापना भारतीय संविधान किंवा इतर कोणत्याही कायद्याच्या अनुषंगाने करण्यात आली नाही, ज्यामुळे पंतप्रधानांचे शीर्षक, राष्ट्रीय चिन्हे, अधिकृत पीएमओ वेबसाइट (gov.in), ऑर्डरद्वारे कर सूट, आणि इतर गोष्टी.
- पारदर्शकता आणि उत्तरदायित्वाबाबत प्रश्न आहेत कारण ते गोळा केलेले पैसे CAG द्वारे ऑडिट केले जात नाहीत आणि भारताच्या एकत्रित निधीकडे जात नाहीत.
- ट्रस्टचे व्यवस्थापन फेडरल सरकार आणि राज्य सरकारांपासून स्वतंत्र आहे.

- जर पीएम केअर्स फंड सरकारशी संलग्न नसेल, तर ती एक नफा देणारी संस्था बनू शकते, जी पंतप्रधान आणि तीन मंत्र्यांना त्यांच्या संबंधित घटनात्मक पदे राखण्यापासून प्रतिबंधित करेल.
- भारतीय ट्रस्ट कायद्याच्या कलम 19 नुसार ट्रस्टींना ट्रस्टच्या मालमत्तेशी संबंधित माहिती लाभार्थ्यांना प्रदान करणे आवश्यक असल्याने, पीएम केअर फंड आरटीआय कायद्याच्या कलम 2(एफ) नुसार उपलब्ध असणे आवश्यक आहे.
- थलप्पलम सर्व्हिस कोऑपच्या म्हणण्यानुसार, आरटीआय कायद्याच्या उद्देशाने एखादी संस्था सार्वजनिक प्राधिकरण म्हणून पात्र आहे की नाही हे ठरवण्याचा एक घटक म्हणजे ट्रस्टींचा त्यावर महत्त्वपूर्ण प्रभाव आहे की नाही. बँक लि. विरुद्ध केरळ राज्य प्रकरण.
- PMO ला RTI द्वारे निधीबद्दलच्या आमच्या प्रश्नांची उत्तरे देणे आवश्यक आहे कारण ती सार्वजनिक संस्था आहे.

- ***स्रोत→ इंडियन एक्सप्रेस***

4. - ड्रॅगन फ्रूट लागवडीचा तपशील:

प्रिलिम्स विशिष्ट विषय

➢ **संदर्भ:**

- ड्रॅगन फळ त्याच्या अनेक आरोग्य फायद्यांसाठी "सुपर फळ" म्हणून ओळखले जात असल्याने, केंद्राने त्याच्या विकासास समर्थन देणे निवडले आहे. हा निर्णय गुजरात आणि हरियाणा सरकारच्या धोरणाशी सुसंगत आहे. केंद्राचा असा विश्वास आहे की भारतातील फळांचे उत्पादन वाढवता येऊ शकते आणि त्याची उपलब्धता आणि जागतिक स्तरावर त्याची वाढलेली मागणी त्याच्या पौष्टिक फायद्यांमुळे आहे. सध्या 3,000 हेक्टरवर उगवलेले हे विदेशी फळ पाच वर्षांत 50,000 हेक्टरपर्यंत पसरेल.

परिचय:

- अमेरिका आहे जिथे ड्रॅगन फळ प्रथम दिसले (Hylocereus undatus). हे कॅक्टस कुटुंबातील आहे.
- याला जागतिक स्तरावर "पिटाया," "पिताया," स्ट्रॉबेरी पिअर, नोबलवुमन आणि रात्रीची राणी असेही संबोधले जाते. याला भारतात "कमलम" असेही संबोधले जाते.
- हे विविध हवामान परिस्थितींमध्ये आणि मातीच्या प्रकारांमध्ये भरभराट होते, विशेषत: भारताच्या अर्ध-शुष्क आणि वाळवंटी प्रदेशात.
- जरी ते जमिनीतील विशिष्ट क्षारांचा सामना करू शकत असले तरी त्याला किंचित आम्लयुक्त माती आवडते.
- भारतातील ड्रॅगन फळाची झाडे पावसाळ्यात (जून ते नोव्हेंबर) फुलतात आणि फळ देतात.

वैशिष्ट्ये:

- त्याची फुले रात्री उघडतात आणि निसर्गाने हर्माफ्रोडाईट असतात (नर आणि मादी दोन्ही अवयव असतात).
- वनस्पतीचे उत्पादन 20 वर्षांहून अधिक काळ टिकते, ते उद्योगांसाठी फायदेशीर आहे जे प्रक्रियेद्वारे मूल्य वाढवतात आणि न्यूट्रास्युटिकल वैशिष्ट्यांमध्ये मुबलक आहे (ज्याचे उपचारात्मक प्रभाव आहेत).
- अनेक जीवनसत्त्वे आणि खनिजे आहेत.

भारतातील अनुकूलता:

- 1990 च्या दशकात, भारतातील घरामागील बागांमध्ये ड्रॅगन फळांचा समावेश करण्यास सुरुवात झाली.
- भारताचा शेतकरी समुदाय ड्रॅगन फळांकडे आकर्षित झाला आहे कारण त्याच्या कमी देखभाल आवश्यकता आणि जास्त नफा आहे.
- परिणामी, ईशान्येकडील अनेक राज्यांमध्ये तसेच महाराष्ट्र, कर्नाटक, आंध्र प्रदेश, पश्चिम बंगाल, तेलंगणा, तामिळनाडू, ओडिशा आणि अंदमान आणि निकोबार बेटांमध्ये ड्रॅगन फळाची लागवड झपाट्याने वाढली आहे.
- दरवर्षी, देशात सुमारे 12,000 टन फळांचे उत्पादन होते.

संबंधित चिंता:

- जास्त खर्च: ड्रॅगन फ्रूटच्या चढाईमुळे, उत्पादकांना सुमारे रु. पायाभूत सुविधांमध्ये प्रति एकर 3.5 लाख.
- ठिबक सिंचनामुळे सुरुवातीच्या खर्चातही भर पडते.
- फुलांच्या समस्या अर्ध-शुष्क आणि कोरड्या भागात, सूर्य प्रकाशाने होणारा त्वचेचा क्षोभ ही एक सामान्य समस्या आहे जी 25-30% सावली निर्माण करून, सावली देणारी झाडे (जसे की मोरिंगा, सेस्बनिया आणि मेलिया डुबिया) वाढवून किंवा सावली जाळी लावून नियंत्रित केली जाऊ शकते. कडक उन्हाळ्याच्या महिन्यांत.

सरकारी कार्यक्रम:

- फलोत्पादनाच्या एकात्मिक विकास मिशनच्या माध्यमातून, महाराष्ट्र सरकारने अनेक राज्यांच्या प्रदेशांमध्ये ड्रॅगन फळांच्या उत्पादनास प्रोत्साहन देण्यासाठी दर्जेदार लागवड साहित्य आणि त्याच्या विकासासाठी आर्थिक मदत (MIDH) देऊन पुढाकार घेतला आहे.
- केंद्राने समर्थित MIDH उपक्रम संपूर्ण फलोत्पादन उद्योगाला प्रगत करण्याचा प्रयत्न करतो. बांबू, नारळ, काजू, मुळे आणि कंद, मशरूम, मसाले, फुले आणि सुगंधी झाडे वाढवणे हे त्याचे एक उदाहरण आहे.
- 2014-15 पासून, कृषी आणि शेतकरी कल्याण मंत्रालय MIDH लागू करेल.

- ***स्रोत→ डाउन टू अर्थ मासिक***

संपादकीय विश्लेषण

1. भारतातील गरीबी:

गरीबी: हे काय आहे?

- 1990 च्या दशकापूर्वी, जेव्हा भारताची अर्थव्यवस्था बंद होती, तेव्हा तेथील सर्व रहिवाशांना सार्वजनिक वितरण प्रणालीद्वारे आवश्यक असलेल्या संसाधनांमध्ये प्रवेश होता. आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत भारताच्या प्रवेशामुळे आर्थिक अडचणी आणि नियामक बदलांमुळे, सरकार केवळ लक्ष्यित लोकसंख्येपर्यंत आवश्यक संसाधने पोहोचवू शकले - जे सरकारी मदतीसाठी पात्र होते.
- सरकारने नंतर लक्ष्यित सार्वजनिक वितरण प्रणाली लागू केली. दुसऱ्या शब्दांत, सरकार गरजू समजल्या जाणाऱ्यांना अन्न अनुदान देते.
- त्याची कारणे आणि वैशिष्ट्यांची विस्तृत श्रेणी पाहता, गरिबीची नेमकी व्याख्या करणे आव्हानात्मक आहे. ते देशानुसार बदलते, शहरी ते ग्रामीण इ. किंवा दुसऱ्या प्रकारे सांगायचे तर गरिबीचे अनेक वेगळे अर्थ आहेत.
- तथापि, एखाद्या व्यक्तीला अन्न, वस्त्र, राहण्याची जागा, आरोग्यसेवा, शिक्षण इत्यादी मूलभूत गरजा पूर्ण करण्यात अडचण येत असेल तर ते गरीब मानले जाते हे सर्वसाधारणपणे मान्य केले जाते.

- खर्च करण्याची शक्ती: जागतिक बँक आणि यूएन गरिबीची गणना करण्यासाठी नाममात्र सापेक्ष आधार आणि समानता वापरतात.
- परिणामी, दृष्टिकोनानुसार गरिबीकडे वेगळ्या पद्धतीने पाहिले जाते.

भारताची गरिबी कशी मोजली गेली?

ब्रिटिश भारतातील दुर्दशेचे विश्लेषण:

- दादाभाई नौरोजी यांनी भारतातील गरिबीचा पहिला अंदाज लावला, जो नंतर 1901 मध्ये त्यांच्या "भारतातील गरिबी आणि अन-ब्रिटिश नियम" या पुस्तकात सार्वजनिक करण्यात आला.
- 1936 मध्ये, राष्ट्रीय नियोजन समितीने वसाहती भारतातील गरिबीची पातळी मोजली. गरिबीची गणना करण्यासाठी घर, अन्न आणि कपड्यांचे खर्च एकत्र केले गेले. स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर भारताने या रणनीतीचा उपयोग केला. नॅशनल प्लॅनिंग कमिटीच्या मुल्यांकनानुसार ब्रिटिश भारताची अर्थव्यवस्था भयंकर स्थितीत होती.

स्वतंत्र भारताचा गरिबी दर असा अंदाज आहे:

- 1962 मध्ये, राष्ट्राची दारिद्र्यरेषा निश्चित करण्यासाठी एक कार्य गट तयार करण्यात आला.
- हे मूल्यमापन ग्रामीण भारतातील कॅलरीजच्या अंदाजे खर्चावर आणि जगण्यासाठी आवश्यक असलेल्या किमान कॅलरीजच्या संख्येवर आधारित होते. यावरून असे दिसून येते की सामान्य मासिक दारिद्र्य पातळी रु. 20, 1960-1961 मधील किमतींवर आधारित
- अलग समिती: 1979 पूर्वी, एखाद्या व्यक्तीचे उत्पन्न त्यांच्या गरिबीची पातळी मोजण्यासाठी वापरले जात असे. वायके अलघ यांच्या अध्यक्षतेखालील गटानुसार, 1979 मध्ये सर्वसामान्य लोक किती कॅलरी वापरतात याचा डेटा वापरून गरिबीची पातळी मोजण्यात आली होती. समितीच्या मते, शहरी आणि ग्रामीण भागात गरिबी कशी पाहिली जाते यात फरक आहे.

जर ग्रामीण भागातील रहिवासी दररोज 2400 पेक्षा कमी कॅलरी वापरत असेल तर त्यांना बीपीएल मानले जाते. एखाद्या व्यक्तीने शहरी वातावरणात दररोज 2100 पेक्षा कमी कॅलरी घेतल्यास ती गरिबीत जगत असल्याचे मानले जाते. असे मानले जाते की शहरातील रहिवाशांना कमी कॅलरीजची आवश्यकता असते कारण ते ग्रामीण सेटिंग्जपेक्षा कमी शारीरिक क्रियाकलापांमध्ये व्यस्त असतात. भारतीय गरिबीची पातळी सुरुवातीला अलघ समितीने स्थापित केली होती.

- लकडावाला फॉर्म्युला डीटी लकडावाला यांच्या नेतृत्वाखालील लकडावाला समितीने प्रस्तावित केला होता. याव्यतिरिक्त, ते प्रति व्यक्ती घरगुती खर्चासाठी खाते. अलघ आणि लकडावाला समित्यांनी एकच रणनीती वापरली. तथापि, त्याच्या काही पूर्व शर्ती होत्या ज्या नंतरच्या नाहीत. या अंदाजामध्ये आरोग्य आणि शिक्षण या दोन्ही बाबींचा विचार करण्यात आला. या समितीने सीपीआय-आयएल (औद्योगिक मजुरांसाठी ग्राहक किंमत निर्देशांक) आणि सीपीआय-एएल (शेती मजुरांसाठी ग्राहक किंमत निर्देशांक) वापरून दारिद्र्यरेषेची स्थापना केली. ही पद्धत गरीबांचे मूल्यांकन करण्यासाठी परिपूर्ण किमान दरडोई घरगुती खर्चाची सरासरी काढते. दरडोई खर्च देशाच्या सरासरीपेक्षा कमी असलेल्या घरात राहणारा कोणीही बीपीएल मानला जातो. गणना केलेले मूल्य नंतर दारिद्र्यरेषेत जोडले जाते. या पद्धतीचा वापर करून,

- नियोजन आयोगाने 2005 मध्ये सुरेश तेंडुलकर समितीची स्थापना केली. या समितीने केलेल्या सूचना आजही वापरात आहेत. कॅलरी-आधारित दृष्टीकोन सोडून द्यावा आणि उपयुक्तता, वाहतूक, शिक्षण आणि आरोग्यासाठी मासिक खर्च समाविष्ट करावा असे सुचवण्यात आले. गरिबीची व्याख्या आणि मूल्यांकन करण्यासाठी, "पोव्हर्टी लाइन बास्केट" हा वाक्यांश तयार केला. दारिद्र्यरेषेची टोपली शहरी आणि ग्रामीण भागात सारखीच असणे आवश्यक होते. जर एखाद्या व्यक्तीला गरिबीच्या टोपलीतील कोणत्याही गोष्टीत प्रवेश नसेल तर ती गरिबीत जगत असल्याचे मानले जाते. हा दृष्टिकोन राहणीमानाच्या खर्चावर दारिद्र्याचा निर्धार करतो. अंदाज, तथापि, भयंकरपणे अपुरा होता, ज्यामुळे लोक नाराज झाले. परिणामी रंगराजन समितीची स्थापना झाली.

- रंगराजन समितीची स्थापना 2012 मध्ये झाली आणि रंगराजन यांनी तिचे अध्यक्ष म्हणून काम केले. हे कॅलरीजवर आधारित गरिबीचे अंदाज देखील वापरते. याला मर्यादा आहेत कारण त्याने फक्त किमान आवश्यकता लक्षात घेतल्या आहेत.
  हे आरामदायक राहण्याच्या क्वार्टरची आवश्यकता विचारात घेत नाही.

- दारिद्र्यरेषेचा सध्याचा अंदाज: वरील परिस्थिती दाखवून देते की दारिद्र्यरेषेचा अंदाज लावणे किती आव्हानात्मक आहे. देशाची गरिबीची पातळी निश्चित करण्यासाठी भारत सरकार अजूनही एक अचूक यंत्रणा तयार करू शकले नाही. NITI आयोगाचे उपाध्यक्ष अरविंद पनगरिया यांच्या नेतृत्वाखाली 14 जणांच्या कार्य समितीला हे मिशन देण्यात आले होते. ते त्यांच्या स्वतःच्या अपयशाची कबुली देतात आणि समस्या हाताळण्यासाठी एक नवीन, विशेष संस्था तयार करण्याचे सुचवतात.

भारताच्या गरिबीचे मूळ काय आहे?

- औपनिवेशिक शक्तींद्वारे शोषण: औपनिवेशिक राजवटीत भारताच्या सक्तीच्या अ-औद्योगिकीकरणामुळे कच्च्या मालाच्या उत्पादनात वाढ झाली आणि कापड आणि पारंपारिक हस्तकला यासारख्या उच्च-मूल्याच्या उत्पादनांच्या निर्यातीत घट झाली. ब्रिटीश वस्तू विकत घेण्यास भाग पाडल्यामुळे स्थानिक लोक स्थानिक तयार करू शकले नाहीत. परिणामी, बेरोजगारीचे प्रमाण जास्त आहे. रोग, दुष्काळ आणि इतर कारणांमुळे त्यावेळच्या भारतीयांची परिस्थिती बिकट झाली होती.

- मृत्यूदरात घट आणि जन्मदरात झालेली वाढ यामुळे होणारी जलद लोकसंख्या वाढ भारतीय अर्थव्यवस्थेसाठी फायदेशीर ठरू शकते. तथापि, सध्याचा उच्च बेरोजगारीचा दर आणि नोकरी करणाऱ्यांवरील वाढत्या अवलंबनामुळे ही समस्या बनू लागली आहे. आर्थिक प्रगती टिकवून ठेवण्यासाठी प्रचंड लोकसंख्येचे मानवी भांडवलात रूपांतर केले पाहिजे.

- नैसर्गिक आपत्ती: बिहार, झारखंड, ओडिशा, मध्य प्रदेश, छत्तीसगड, उत्तर प्रदेश आणि उत्तराखंड ही भारतीय राज्ये आहेत ज्यात बीपीएल रहिवाशांची टक्केवारी सर्वाधिक आहे. या राज्यांमध्ये अनुसूचित जाती/जमातींचे प्राबल्य आहे, त्यांचे प्रतिनिधित्व कमी आहे आणि नैसर्गिक आपत्तींना ते अधिक संवेदनशील बनवतात. तेथे येणाऱ्या नैसर्गिक आपत्तींमुळे या राज्यांची आर्थिक आणि शेतीच्या दृष्टीने वाढ होण्याची क्षमता मर्यादित होते.

- असंघटित क्षेत्राची वाढ: असंघटित उद्योग भारतीय अर्थव्यवस्थेचा मोठा टक्का बनवतात. कामगारांच्या शोषणाचा मुद्दा आता समोर आला आहे. नोकऱ्यांची मागणी वाढली आहे, त्यामुळे नोकरीची चिंता आणखी वाढली आहे.

- भारतीय अर्थव्यवस्थेतील सर्वात वाईट कामगिरी करणाऱ्या क्षेत्रांपैकी एक म्हणजे शेती. वाढते कर्ज आणि घटते उत्पादन यामुळे शेतकरी आंदोलने आणि आत्महत्या वाढत आहेत. दीर्घकालीन गरिबीचा परिणाम म्हणून त्यांच्यावर परिणाम होईल. बहुसंख्य भारतीय या कमी पगाराच्या क्षेत्रात काम करतात.

- गुंतवणूक: गुंतवणूक उपलब्ध नोकऱ्यांचा पूल वाढवते. हे पूर्ण करण्यासाठी भारतीय अर्थव्यवस्था आंतरराष्ट्रीय गुंतवणुकीसाठी खुली असणे आवश्यक आहे. तथापि, भारतातील काही प्रदेश दहशतवाद, भ्रष्टाचार आणि इतर समस्यांमुळे प्रतिकूल आहेत.

- सामाजिक घटक: भारताच्या काही भागांमध्ये, जातिसंरचना, निरक्षरता दर, अल्पसंख्याकांचे प्रतिनिधित्व आणि सामाजिक मानके अजूनही प्रमुख आहेत.

- कुशल कामगारांचा अभाव: योग्य प्रकारे वापर केल्यास, लोक अर्थव्यवस्थेचे साधन बनू शकतात. इथेच मानवी भांडवलाचा उपयोग मदत करू शकतो. लोकसंख्या साक्षरता उपक्रमांची गती थोडीशी माफक आहे. काही अर्जदारांना आवश्यक क्षमता नसल्यामुळे त्यांना नोकरीतून नाकारले जाते. त्यामुळे बेरोजगारी आणि गरिबी आहे.

- भ्रष्टाचार : गरिबी कमी करण्याच्या दृष्टीने प्रशासनाने मोठी प्रगती केली आहे. तरीही राजकीय इच्छाशक्तीचा अभाव आहे. दारिद्र्य हे सत्तेच्या पदावर असलेले लोक भ्रष्ट असल्याचा परिणाम आहे.

- संसाधनांचा अपव्यय: भारत हा नैसर्गिक संसाधनांचा विपुल देश आहे ज्याचा काळजीपूर्वक आणि प्रभावीपणे वापर केल्यास फायदेशीर ठरू शकते.

- उद्योजकतेचा अभाव: भारत विविध आर्थिक उत्तेजक प्रदान करतो. उदाहरणार्थ, अनेक जमाती त्यांच्या समृद्ध सर्जनशील आणि सांस्कृतिक वारशावर आधारित समृद्ध व्यवसायाद्वारे भरभराट करू शकतात. मात्र, उद्योजकतेची भावना आणि नेतृत्वाच्या अभावामुळे ते वाया गेले आहेत. भारतीय समाजातील सर्वात असुरक्षित गटांपैकी एक अजूनही जमाती आहे.
- पायाभूत सुविधांच्या अभावामुळे प्रचंड आर्थिक प्रगती होऊनही भारतात अजूनही अनेक दुर्गम भाग आहेत. अनेक भारतीय गावांमध्ये अजूनही विजेसारख्या अत्यावश्यक सुविधांपर्यंत मर्यादित प्रवेश आहे, ज्यामुळे त्यांचे राहणीमान खालावते. रस्ते आणि गाड्याही अपुऱ्या आहेत. प्रवेशयोग्यतेच्या कारणास्तव, ते अर्थव्यवस्थेला मदत करू शकत नाहीत.

सध्या काय परिस्थिती आहे?

- UN डेव्हलपमेंट प्रोग्रामने जारी केलेल्या 2019 च्या जागतिक बहुआयामी गरीबी निर्देशांकानुसार, 2005-2006 आणि 2015-16 दरम्यान भारतातील बहुआयामी दारिद्र्य 27.5% कमी झाले आहे. बहुआयामी दारिद्र्य हे गरिबांचे मूल्यांकन आहे जे केवळ त्यांच्या उत्पन्नाची पातळीच नाही तर त्यांचे सामान्य आरोग्य आणि कामाची परिस्थिती देखील विचारात घेते.
- जागतिक गरिबी घड्याळानुसार, दर मिनिटाला सुमारे 44 भारतीय अत्यंत गरिबीतून बाहेर पडत आहेत.
- 2011 पर्यंत जगाच्या लोकसंख्येच्या 21.9 टक्के भारतीय होते.
- एप्रिल 2021 पर्यंत, बेरोजगारीचा दर 7.1% आहे. ही एक महत्त्वाची समस्या आहे कारण देशातील बेरोजगारी आणि गरिबी यांचा जवळचा संबंध आहे. गरिबांच्या फायद्यासाठी, नवीन रस्ते आणि गृहनिर्माण विकासासह, अलिकडच्या वर्षांत पायाभूत सुविधा विकास उपक्रमांचा स्फोट झाला आहे. यामुळे अधिक परकीय गुंतवणुकीला प्रोत्साहन मिळू शकते, ज्यामुळे रोजगाराच्या अधिक संधी निर्माण होतील.
- जानेवारी 2020 च्या 4.3 टक्के अंदाजाच्या अगदी उलट, 2020 मध्ये भारताच्या गरिबी दरात 9.7 टक्के वाढ अपेक्षित आहे.
- अंदाजानुसार, 2011 ते 2019 दरम्यान भारतातील 340 दशलक्ष वंचित नागरिकांची संख्या घटून 78 दशलक्ष झाली.
- 2020 पर्यंत ही संख्या 75 दशलक्षने वाढली.
- लोकांचे दैनंदिन उत्पन्न $2 किंवा त्यापेक्षा कमी असल्यास गरीब म्हणून वर्गीकृत केले जाते.
- जागतिक गरिबीच्या वाढीपैकी सुमारे 60% वाढ भारताला कारणीभूत ठरू शकते.
- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना (MGNREGS) मध्ये सहभागी होणाऱ्यांची संख्या विक्रमी दराने वाढली, हे दर्शविते की गरिबांना रोजगार शोधण्यात अडचणी येत आहेत.

मध्यमवर्ग:

- अंदाजानुसार, 2020 पर्यंत भारतातील मध्यमवर्ग 3.2 कोटींनी कमी होईल.
- मध्यमवर्गीय लोक प्रतिदिन $10 ते $20, किंवा रु.
- हे शक्य आहे की मध्यम-उत्पन्न गट सुमारे 10 कोटींवरून फक्त 6.6 कोटींवर घसरला आहे.

कमी उत्पन्न असलेला गट:

- भारतात, बहुसंख्य लोकांचे उत्पन्न कमी आहे असे मानले जाते.
- या गटाची दैनंदिन लोकसंख्या ११९.७ कोटींवरून ११६.२ कोटी झाली असून, त्यापैकी सुमारे ३.५ कोटी गरीब समजले जात आहेत.
- कमी उत्पन्न असलेल्या लोकांचे दैनंदिन उत्पन्न रु. 150 ते रु. ७००.

विशेषाधिकारांसह लोकसंख्या:

- श्रीमंत लोकसंख्या अंदाजे 30% ने घटून 1.8 कोटी लोकांवर आली आहे.
- जर एखादी व्यक्ती रु. पेक्षा जास्त कमावते. दररोज 1,500, त्यांना "श्रीमंत" मानले जाते.

कारणे:

- व्यवसाय बंद झाले, लोकांच्या नोकऱ्या गेल्या, आणि महामारी-प्रेरित लॉकडाऊनचा परिणाम म्हणून महसूल कमी झाला, ज्यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्था गंभीर मंदीत गेली.

गरिबीची समस्या दूर करण्यासाठी सरकारने कोणती पावले उचलली आहेत?

स्वरोजगारची स्वर्णजयंती ग्राम योजना:

- 1 एप्रिल 1999 रोजी पदार्पण झाले.
- ग्रामीण भागातील महिला आणि मुलांचा विकास, दशलक्ष विहिरी योजना, ग्रामीण कारागिरांना सुधारित टूलकिटचा पुरवठा (SITRA), ग्रामीण युवकांना स्वयंरोजगारासाठी प्रशिक्षण (TRYSEM), आणि गंगा कल्याण योजना या सर्व गोष्टी एकाच कार्यक्रमात एकत्रित केल्या गेल्या. (DWCRA).
- लाभार्थ्यांना बीपीएलमधून बाहेर काढणे हे त्याचे प्रमुख ध्येय आहे.
- हे स्वयंरोजगार असलेल्या वंचित मूळच्या ग्रामीण रहिवाशांना मदत करते.
- हे पैसे राज्य आणि केंद्रामध्ये 75:25 अंशाने विभागले जातात.
- हा उपक्रम क्लस्टरमध्ये कार्य करून ग्रामीण गरिबांना सर्वसमावेशक आणि कार्यक्षम सहाय्य प्रदान करण्याचा प्रयत्न करतो.
- प्रशिक्षण देण्यासाठी, क्षमता निर्माण करण्यासाठी आणि महसूल निर्माण करण्यासाठी मालमत्तेची तरतूद करण्यासाठी, ग्रामीण गरीबांना स्वयंसहाय्यता गटांमध्ये संघटित केले जाते.
- 2011 पर्यंत कार्यक्रमाचे नवीन नाव राष्ट्रीय ग्रामीण उपजीविका अभियान होते.
- शेवटी दीनदयाळ उपाध्याय अंत्योदय योजनेसोबत ही योजना कमी नशीबवानांना मदत करण्यासाठी एकत्रित करण्यात आली. याव्यतिरिक्त, ही योजना बेघर लोकांना सबसिडी आणि निवारा देते. रोजगार उपलब्ध करून देण्यासाठी ग्रामीण भागात विक्रेते बाजार उभारले जात आहेत.

स्थानिक विकास उपक्रम:

- या कार्यक्रमाने मागील जवाहर रोजगार कार्यक्रमाची जागा घेतली.
- ग्रामीण भागात रोजगार निर्माण करण्यासाठी पायाभूत सुविधा निर्माण करणे हे एप्रिल 1999 मध्ये सुरू झाले तेव्हाचे उद्दिष्ट होते.

प्रधानमंत्री आवास योजना:

- प्रधानमंत्री आवास योजना (ग्रामीण) आणि प्रधानमंत्री आवास योजना हे त्याचे दोन मुख्य घटक आहेत (शहरी)
- त्याची सुरुवात 2015 मध्ये झाली.
- हे सौभाग्य योजना आणि उज्ज्वला योजना (जी बीपीएलला एलपीजी देते), तसेच स्वच्छतागृहे, पाणी आणि पिण्याचे पाणी (वीज) यांसारखे कार्यक्रम एकत्र आणते.

मनरेगा, 2005:

- हे ग्रामीण कुटुंबांना 100 दिवसांच्या रोजगाराची हमी देते.
- त्यांच्या इच्छित नोकऱ्या उपलब्ध नसल्यास आणि 15 दिवसांपेक्षा जास्त काळ ते बेरोजगार असल्यास त्यांना बेरोजगारीची भरपाई मिळेल.
- परिणामी, सरकारला जबाबदार धरले जाते आणि ग्रामीण जनतेला रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होतात.
- ग्रामीण संपूर्ण नॅशनल फूड फॉर वर्क उपक्रम रोजगार योजनेपेक्षा जास्त संसाधने आणि सहाय्य देते. नियोजन आयोगाने या उपक्रमात 150 जिल्हे मागे पडले आहेत. त्यांना त्यांच्या प्रयत्नांचे बक्षीस मिळाले. रोजगार आणि अन्न सुरक्षेसाठी सामाजिक, सामाजिक आणि आर्थिक आवश्यकता लक्षात घेऊन

प्रधानमंत्री कौशल विकास योजना:

- हा एक कार्यक्रम आहे जो व्यक्तींना त्यांचे कौशल्य संच उद्योगाच्या गरजेनुसार संरेखित करण्यात मदत करण्यासाठी डिझाइन केलेला आहे.
- नेशन स्किल डेव्हलपमेंट कॉर्पोरेशन या कार्यक्रमावर (NSBC) देखरेख करते.
- प्रशिक्षण आणि मूल्यांकन खर्च भरण्यासाठी सरकारी मदत वापरली जाते.
- नॅशनल स्किल क्वालिफिकेशन फ्रेमवर्क आणि इंडस्ट्री स्टँडर्ड्स या कार्यक्रमांतर्गत उपलब्ध करून दिलेल्या प्रशिक्षणाचा पाया म्हणून काम करतात.
- हायस्कूल आणि कॉलेजमधून पदवीधर आणि ड्रॉपआउट दोघेही प्राप्तकर्ते आहेत.
- रयथू बंधू योजना तेलंगणामध्ये सर्व जमीनमालकांना जे शेतकरी होते त्यांना रु.ची आर्थिक मदत देण्यासाठी लागू करण्यात आली होती. 4000 प्रति एकर हंगाम.
- किसान प्रधान, सन्मान, निकोल या प्रयत्नाचा उद्देश सर्व जमीनधारक शेतकऱ्यांना खेळत्या भांडवलासाठी आर्थिक मदत देणे हा आहे. हे भारतीय शेतकऱ्यांच्या सार्वत्रिक मूलभूत उत्पन्नाच्या संकल्पनेला प्रोत्साहन देते. अधिक जाणून घ्या.

साथीच्या रोगानंतर पुढाकार:

- उत्पादन-संबंधित प्रोत्साहनांसाठी कार्यक्रम
- अभियान गरीब कल्याण रोजगार

पुढे कसे जायचे:

- कल्याणकारी योजना राबविण्यासाठी काम करणाऱ्या अनेक संस्थांकडून सरकारने पारदर्शकता आणि जबाबदारीची मागणी केली पाहिजे.
- पायाभूत सुविधा आणि प्रतिभा विकासावर सर्वोच्च लक्ष देणे महत्त्वाचे आहे.
- पोषण, शिक्षण आणि आरोग्यावर सरकारी खर्च वाढला आहे.

- लक्ष्य गटाला मदत करण्यासाठी, गरिबीची व्याख्या करता येत नसल्याची समस्या निश्चित करणे आवश्यक आहे.
- एक द्रुत निराकरण म्हणजे गरजूंना थेट उत्पन्न हस्तांतरण करणे. सार्वत्रिक मूलभूत उत्पन्न विचारात घेणे महत्त्वाचे आहे.
- ग्रामीण भागातील गरिबी कमी करण्यासाठी सरकारने शेतीमध्ये गुंतवणूक करणे आवश्यक आहे. समस्या केवळ सबसिडीद्वारे तात्पुरत्या निश्चित केल्या जातात. शेतकऱ्यांना सर्व हवामान शेतीचा सराव करण्यास सक्षम करण्यासाठी तंत्रज्ञानाचा विकास आवश्यक आहे.
- रोजगाराला प्रथम स्थान देणारी वाढ आज अर्थव्यवस्थेचा विस्तार करण्यासाठी, अर्थव्यवस्थेच्या अशा क्षेत्रांना आधार देतात ज्यांना भरपूर श्रमाची गरज आहे.
- सेवा प्रभावीपणे पुरवल्या जातील याची खात्री करण्यासाठी, भ्रष्टाचार कमी करा.
- लोकांना निराधार अवस्थेत तुरुंगात ठेवणाऱ्या आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी आवश्यक साधने, कौशल्ये आणि संसाधने देऊन अत्यंत गरिबीतून स्वत:ला बाहेर काढण्यास मदत करण्यासाठी निर्माण केलेल्या सर्वांगीण, बहुआयामी हस्तक्षेपांद्वारे, गरीब कुटुंबे पुरेसे लवचिक बनण्यास शिकू शकतात. लक्षणीय धक्के सहन करा. पशुधन सारख्या संसाधनांव्यतिरिक्त, सरकारने आर्थिक आणि आर्थिक कौशल्यांचे प्रशिक्षण, आशावाद आणि आत्मविश्वास वाढवण्यासाठी एक-एक कोचिंग, कुटुंबांसाठी मूलभूत आरोग्य सेवा आणि ही संसाधने फायदेशीर बनवण्यासाठी इतर गोष्टी पुरवल्या पाहिजेत.

2. भारतात मोफत बद्दल सर्व:

फ्रीबीज म्हणजे काय:

- सामान्य जनतेचा पाठिंबा मिळवण्यासाठी राजकीय पक्ष मोफत वीज आणि पाणी, महिलांसाठी मासिक भत्ता, रोजंदारी कामगार आणि बेरोजगार लोकांना तसेच लॅपटॉप आणि सेलफोन सारखे तंत्रज्ञान देण्याचे आश्वासन देतात.
- कर्जमाफी, मोफत वीज, मोटारसायकल, लॅपटॉप, टीव्ही आणि इतर वस्तू यांसारख्या मोफत सुविधा या राज्यांचा इतिहास आहे.
- लोकांच्या दबावाला प्रतिसाद म्हणून किंवा निवडणुका लक्षात घेऊन काही शंकास्पद खर्चाचे निर्णय घेतले जाऊ शकतात.
- तथापि, गेल्या 30 वर्षांमध्ये असमानता वाढली आहे हे लक्षात घेता, सबसिडीच्या रूपात जनतेला काही प्रकारचा दिलासा देणे केवळ न्याय्यच नाही तर प्रत्यक्षात अर्थव्यवस्थेचा विस्तार होत राहायचा असेल तर ते आवश्यक आहे.

मोफत गोष्टींसाठी कोणते औचित्य अस्तित्वात आहे?

- वाढीला प्रोत्साहन देते सार्वजनिक वितरण प्रणाली, रोजगार हमी कार्यक्रम, शिक्षणासाठी समर्थन आणि आरोग्यावरील वाढीव खर्च, विशेषत: महामारीच्या काळात सकारात्मक परिणाम करणाऱ्या खर्चाची काही उदाहरणे.
- हे दोन्ही कोणत्याही वाढीच्या धोरणाचे आवश्यक घटक आहेत कारण ते अधिक उत्पादन करण्याच्या लोकसंख्येच्या क्षमतेवर लक्षणीय परिणाम करतात आणि अधिक मजबूत आणि निरोगी श्रमशक्तीच्या विकासात योगदान देतात.
- आरोग्यसेवा आणि शिक्षणावर सार्वजनिक खर्च समतुल्य आहे.
- उद्योग विक्रीत वाढ तामिळनाडू आणि बिहारसारख्या राज्यांमध्ये, शिवणकाम, साड्या आणि सायकली सामान्यतः महिलांना दिल्या जातात; तरीसुद्धा, या खरेदीचे पैसे अंदाजपत्रकीय निधीने दिले जातात, ज्यामुळे उद्योग विक्री वाढते.
- समान उत्पादन दिल्यास, अनावश्यक गुंतवणुकीच्या विरोधात पुरवठा उद्योगासाठी एक फायदा म्हणून पाहिले जाऊ शकते.
- अपेक्षा ओलांडण्यासाठी महत्त्वाचे: भारतासारख्या देशांतील लोकांच्या अपेक्षा आहेत, जेथे प्रत्येक राज्याचा विकास वेगवेगळा आहे, अशा अपेक्षा आहेत की ही मोफत भेटवस्तू आश्वासने निवडणुका जवळ आल्यावर पूर्ण होण्यास मदत करतात.
- जेव्हा शेजारच्या किंवा इतर राज्यांतील रहिवाशांना (वेगवेगळ्या सत्ताधारी पक्षांसह) मोफत मिळतात तेव्हा वारंवार तुलना करण्याची अपेक्षा असते.
- कमी विकसित राष्ट्रांना मदत करते: ज्या राज्यांमध्ये लोकसंख्येची उच्च टक्केवारी दारिद्र्यात राहते आणि विकासाच्या खालच्या स्तरावर, अशा मोफत गोष्टी गरजेनुसार किंवा मागणीवर आधारित बनतात आणि लोकांना त्यांच्या स्वतःच्या उन्नतीसाठी अशा प्रकारच्या सबसिडी देणे महत्त्वाचे असते.

मोफत गोष्टींमध्ये कोणते दोष आहेत?

- फ्रीबी पॉलिटिक्समुळे खर्चाचे प्राधान्यक्रम बदलतात, फ्रीबीमुळे मॅक्रो इकॉनॉमिक स्थैर्याचा पाया धोक्यात येतो आणि बहुतांश खर्च अजूनही एका किंवा दुसऱ्या प्रकारच्या सबसिडींसाठी वाटप केला जातो.
- राज्यांच्या आर्थिक हितावर परिणाम फुकटात वस्तू दिल्याने त्याचा परिणाम सार्वजनिक पर्सवर होतो कारण बहुसंख्य भारतीय राज्यांची आर्थिक स्थिती कमकुवत आहे आणि महसुलाच्या बाबतीत वारंवार मर्यादित संसाधने आहेत.
- राज्यांची आर्थिक स्थिती बिघडेल आणि त्यांनी राजकीय उद्दिष्टांसाठी पैसा खर्च करणे सुरूच ठेवल्यास राजकोषीय प्रगल्भता नियंत्रणात येईल.
- राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि बजेट व्यवस्थापन (FRBM) नियमांद्वारे राज्य कर्ज घेणे प्रतिबंधित आहे आणि कोणत्याही विचलनास फेडरल सरकार आणि मध्यवर्ती बँक या दोघांची मंजुरी आवश्यक आहे. राज्यांना परवानगीपेक्षा जास्त कर्ज काढण्याची परवानगी नाही.
- म्हणून, राज्ये त्यांचे पैसे खर्च करण्यास मोकळे आहेत तथापि त्यांना योग्य वाटेल, जरी त्यांना त्यांच्या अनुमत तूटांवर जाण्याची परवानगी नाही.
- निवडणुकीपूर्वी जनतेच्या पैशाने शक्य झालेल्या अतार्किक मोफत वाटपाचा विरोध केला जातो कारण त्यामुळे मतदारांचे अनुचितपणे मन वळवून आणि सत्तेचा समतोल बिघडवून निवडणूक प्रक्रियेच्या निःपक्षपातीपणाला कलंक होतो.
- हे अप्रामाणिक वर्तन आहे जे मतदारांकडून समर्थक विकत घेण्यासारखे आहे.
- पर्यावरणाचा विचार करणे: अमर्याद प्रमाणात मोफत पाणी, वीज किंवा इतर उपभोग्य वस्तू ऑफर केल्याने अक्षय ऊर्जा, पर्यावरणपूरक विकास आणि वर्धित सार्वजनिक परिवहन नेटवर्कमधील गुंतवणुकीतून निधी वळवला जातो.
- याव्यतिरिक्त, जेव्हा एखादी गोष्ट "विनामूल्य" प्रदान केली जाते, तेव्हा लोकांसाठी ते जास्त प्रमाणात वापरणे (प्रक्रियेत संसाधने वाया घालवणे) सामान्य आहे.
- फ्रीबीजचा भविष्यातील उत्पादनावर आपत्तिमय परिणाम होतो कारण ते उत्पादन क्षेत्रातील उच्च-घटक कार्यक्षमतेला समर्थन देणारी स्पर्धात्मक आणि कार्यक्षम पायाभूत सुविधा कमी करतात, ज्यामुळे क्षेत्राची गुणवत्ता आणि स्पर्धात्मकता कमी होते.
- भेटवस्तूंच्या बदल्यात कर्जमाफी दिल्याने अनपेक्षित परिणाम होऊ शकतात, ज्यात संपूर्ण क्रेडिट संस्कृती नष्ट होणे आणि अनेक शेतकरी कर्जात का अडकत आहेत याची मुखवटा घातलेली मूलभूत कारणे समाविष्ट आहेत.

पुढील पायऱ्या:

- फ्रीबीजची खरी किंमत समजून घेणे: मोफत मिळणे अल्पावधीत चांगले वाटू शकते, परंतु त्यांचा अर्थव्यवस्थेवर, जीवनाचा दर्जा आणि सामाजिक एकसंधतेवर होणारा खरा परिणाम खूप जास्त असतो.
- त्याऐवजी, आपण लोकशाही, प्रबुद्ध फेडरलिस्ट प्रयोगशाळांमधून कार्यक्षमतेची शर्यत सुरू केली पाहिजे, जिथे वैयक्तिक राज्ये इतर राष्ट्रे स्वीकारू शकतील अशा जागतिक समस्यांवर नवीन उत्तरे देण्यासाठी त्यांची शक्ती वापरतात.
- मागणी-आधारित मोफत गोष्टी जे कार्य करतात: भारतात अजूनही बरेच लोक गरिबीत जगत आहेत, एक प्रचंड देश. देशाच्या विकास आराखड्यात संपूर्ण लोकसंख्या विचारात घेणे आवश्यक आहे.

- विनामुल्य किंवा सबसिडी ज्या विवेकबुद्धीने दिल्या जातात, राज्याच्या अर्थसंकल्पात सहजपणे सामावून घेतल्या जातात आणि लाभ म्हणून वापरल्या जाऊ शकतात त्यामुळे कोणतेही नुकसान होत नाही.
- परिपूर्ण जगात, एकूणच उत्तम संसाधन व्यवस्थापन सुनिश्चित करण्यासाठी सरकारने खर्च केलेला काही पैसा बाजूला ठेवला जाईल.
- फ्रीबीजपासून सबसिडी वेगळे करणे: फ्रीबीजचे आर्थिक परिणाम समजून घेणे आणि ते कर प्राप्तीशी कसे संबंधित आहेत हे समजून घेणे महत्त्वाचे आहे.
- सबसिडी हे फायदे आहेत जे न्याय्य, योग्यरित्या लक्ष्यित आणि मागणीचे परिणाम आहेत; मोफत मिळणारे अनुदान वेगळे केले पाहिजेत.
- प्रत्येक राजकीय पक्ष काही व्यक्तींना मदत करण्यासाठी इकोसिस्टमला पैसे देण्यास मोकळे आहे, परंतु असे केल्याने राज्य किंवा संघीय संसाधनांवर दीर्घकालीन नकारात्मक प्रभाव पडू नये.

GURU DEEKSHAA IAS

Guru Deekshaa IAS is happy to announce first ever kannada current affairs magazine for kannada medium aspirants of Karnataka. The three important thumb rules for any competitive exam are

Vijay Kumar G

Founder and Director

Guru Deekshaa IAS

✍🏻 First-NCERT/STATE syllabus books which helps to develop your understanding on the subjects

✍🏻 Second-Daily current affairs helped to build your further understanding of the events related to your examination, Apart from knowledge it build the personality of an individual which brings in confidence to face any examination.

✍🏻 Third-Practice previous year question papers and mock test available in the market to train your mind as per the requirement of the examination.

Thousand miles of journey starts with single step, We at Guru Deekshaa have taken this first step towards empowering you to prepare for civil for services. Now its your turn to start preparation and achieve your dream of becoming IAS/IPS.

CALL US FOR MORE DETAILS

76 76 74 98 77

JOIN OFFICIAL TELEGRAM FOR MATERIAL AND UPDATES

@GURU_DEEKSHAAIAS

FOLLOW OUR INSTAGRAM FOR DAILY UPDATES

GURUDEEKSHAA